

Adalékok a magyar filozófia történetéhez.

Pósházi János Introductorium Philosophicum-a.

Folyóiratunk mult számában rövid emlékeztető fordult Pósházi János XVII. századbeli filozófus-tanár élete és munkássága felé. Alábbi sorainknak az a célja, hogy e munkásság első nagyobb termékét, Pósházi metafizikájának bevezetését ismer-tessék, szem előtt tartván azt a tényt, hogy filozófusunk élet-művének érdemes ismertetői és bírálói¹ több szempont kereszt-tűzésében sok színt fedeztek föl e filozófus-arcon, melynek látásán az a kép, amit róla magunknak alkothatunk, még nem elég vilá-gos és tiszta. Nincs szándékunkban Pósházi filozófiai munkássá-gának túlzott fontosságot tulajdonítani; kortársai között számos jelentősebb személyiség akad, akinek működése a magyar filozó-fiai irodalom terén szellemi kapcsolatainak frissesége és a nyugat-európai gondolkodás haladásával való lépésttartása miatt több érdeklődésre tarthat számot. Mégis szükségesnek látszik Pósházi életművének tüzetesebb vizsgálata, mert kétségtelen az a tény, hogy ő, mint filozófus és tanár, méltó képviselője annak az alkotó szellemi életet élő embertípusnak, melyet a magyar reformáció szellemissége termelt ki s amely a maga életmezőjét a szellem síkján úgy alakította, hogy abban művein keresztül nemcsak figyelemreméltó személyiség, hanem a kor szellemi, filozófiai mozgalmainak változatos képe tükröződik. A kor sokszínű bélyeg-zőjének nyoma látszik Pósházi filozófiáján s általa a XVII. századbeli magyar gondolkodás állapotát s kapcsolatait szemlél-hetjük; belemerülhetünk annak vizsgálatába, hogy milyen problémákat vetett föl a XVII. század magyar tudósa, hogyan gon-dolkozott és mely forrásokból merítette tudásának és művének anyagát? Miben látta munkásságának, a filozófiának lényegét és célját?

Pósházi Introductorium Philosophicum-a voltaképpen nem önálló mű, hanem *Ars Catholica*, vulgo *Metaphysica* címen ki-adott munkájának nagyobb terjedelmű bevezetése, mely 1662-ben jelent meg Sárospatakon. Úgy tartalma, mint méretezése azonban többé teszi egyszerű előszónál vagy ajánlásnál. Hogy szerzője is többnek szánta, nyilvánvalóvá válik az olvasóhoz címzett három-lapos ajánlásból, melyben megvilágítja azokat az okokat, melyek megírására készítették. Ezek között első helyen áll az az aggodalom, melyet ő a metafizika térvesztésén vagy ürességbe, homá-

¹ Erdélyi János, Kvaesala János, Turóczi-Trostler József.

lyosságba szakadásán érez. Már itt fölmerül előttünk a *filozófus-Póсахázi* lelki alkatának egyik jellemző vonása: *kritikai szemlélete és kiállása* elődei és kora szellemi irányzataival szemben, bizonyos bíráló és válogató készség, mely egész életművében érvényre jut s amely arra készítette filozófiájának ismertetőit, hogy hol eklektikusnak, hol pedig különböző filozófiai tanok epigonjának nézzék. Szemügyre veendő tehát, hogy milyen szempontból kritizál és válogat. A metafizika ellaposodását vagy ködös útakra tévedését nyíltan a skolasztika, különösen Duns Scotus követőinek hibájául rója föl. Az ifjúság szellemi fejlődésének jövőjén aggódó professzor mély hivatástudatával és a vérbeli filozófus meglátásával veti föl a problémát és a tudományok királynőjének védelmére kél, de az olvasó szabad ítéletére bízva annak eldöntését, hogy vajjon a metafizika megérdemli-e azt a fényes birodalmi, amit az emberi szellem számára kijelölt s amit a hozzá-nem-értők és a filozófálásban hivatalt látók avatatlan-sága miatt már-már elvesztett. Kárhoztatja a skolasztika csűrő-csavaró módszerét, mely nemcsak szemethunyini kényszerít az igazság fölött, hanem gyakran elveszti, belefulladásztja azt a bizonytalan kifejezések és meghatározás-halmazok zavaros és üres tömkelegébe. Póсахázi aggodalmain nem csodálkozunk, ha széttekintünk kora és adott helyzete körülményei között: eszünkbe jut, hogy Tolnai Dali János, az angol természetfilozófia szelleméből kóstolót vett tanár, filozófusunk elődje a sárospataki böleseleti katedrán, egyesek szerint a metafizika létjogosultságát is tagadta! Vagy arra gondolunk, hogy Pierre de la Ramée, akinek magyarországi, kellőképpen meg nem világított hatása Póсахázi idejében már túljutott a csúcsponton, a metafizika helyébe a logikát, az „eszköz-tudományt“ avatta s támadta Aristotelest, de nem vette észre, hogy a Stagiritá böleseletében voltaképpen a legszorosabban összeolvad a metafizika és a logika. Addig azonban egyik sem jutott el, hogy a filozófiai vizsgálódás tárgyául a megismert létet nevezze meg, hogy az ismeret fontosságát hangsúlyozza. Póсахázi visszahatása is a régi ösvényt tapossa: „Formale objectum logicae, non est omne ens et non ens, ut Ramei volunt“, mondja egyik dolgozatában² s az ismeret kérdésében ontológiai álláspontra helyezkedik: „...res non dependet a nostra cognitione: sed potius cognitio nostra dependet a re, tum demum enim cognitio nostra de rebus est vera, si fit conformis rei.“³ — Hogy Póсахázi álláspontja, t. i. az ontológiai, kizárólagos és következetes volt, az természetes. Nem is kívánhatunk mást tőle. Ifol volt akkor még a nyugateurópai gondolkodás is az ismeret-elmélet jogutódlási kérdésében! Több, mint száz év telik el addig, míg Kant kritikai korszakába lépik.

Póсахázi álláspontját nem is ebből a szempontból nézve kell megítélni. Az ő kiállásában az a figyelemreméltó, hogy filozófikus magatartással szállott síkra a filozófia védelmében olyan időpontban, amikor a böleselet még nem volt teljesen a maga

² Disp. philos. inauguralis, de legibus, igne culinari ac supposito. Utrecht, 1655. Corollaria ex Logica. 21 l.

³ U. o. Corollaria ex Metaphysica. 25 l.

úra, még mindig ancillált a teológiának. Hiszen nem sokkal Pósházi fellépte előtt avatták hivatalosan tantárggyá a filozófiát Sárospatakon! Hogy aztán ő is engedményeket tesz a teológia javára, az megint más szempontból magyarázható. Általa a hivatástudatos filozófus és pedagógus mond ítéletet a skolasztikának avult filozófiája és korának vélt túlkapásai fölött. Alapjában véve tehát filozófusunk konzervatív jelenség, Aristoteles bölcselétére épít, de kritikai álláspontja nyomán arra az ösvényre lépik, melyet a XVII. század szellemi megújódása jelöl.

Mielőtt áttérnénk bevezetésének tartalmi ismertetésére, meg kell jegyeznünk, hogy ez a mű a maga nemében egyike az elsőeknek a magyar filozófiai irodalom terén. Jezsenszky János, Thornai Pastoris Ferenc⁵ és Apáczai Cseri János⁶ ilyenszerű munkáiról van még tudomásunk Pósházi előtt. Pósházit munkája megírására ugyanaz az igyekezet készítette, mint Apáczait: filozófiai műveltséget „csepegtetni“ a magyar ifjúság lelkébe. Műve tehát tanítványai használatára írt tankönyv, bevezető egész filozófiájába.

Attérve mármost a munka tartalmi ismertetésére, annak hat fejezete közül az első a filozófia meghatározását, tárgyát, illetve lényegét igyekszik megvilágítani; a második a filozófia elveiről szól, a harmadik a filozófiálás szabályairól, a negyedik a filozófia területéről, az ötödik hasznáról és végül a hatodik a filozófiai tudományok felosztásáról tájékoztat.

1. *De Definitione Philosophiae.* Pósházi szerint a filozófia a természetes ész által megismerhető összes dolgoknak tudományos bírása, mely készség az értelem és akarat tökéletesbitésére szolgál. Természetét mindennél jobban magyarázza görög eredetű neve: a bölcsesség szeretete, az öntudatos, és szerény Pythagoras elnevezése, aki a bölcs jelzőt egyedül Istennek tulajdonította — mondja Aquinoi Szent Tamással filozófusunk. (Lectio III.) A filozófia nem velünk született adottság, mint a nyelv, hanem tanulás és iparkodás által szerezhető kincs, isteni gyógyszer az eredendő bűn által félrevezetett emberi értelem és akarat számára, amennyiben helyes útra tereli az értelmet az igaz és téves fogalmának kihámozásával az érzékek, a tapasztalás, a megfigyelés és az indukció fénye segítségével. De helyes útra tereli az akaratot is, amennyiben különbséget tesz jó és rossz között és megtanít jól és boldogul élni a magán, gazdasági és közéletben. (Ethica, Oeconomia, Politica.)

A filozófia javító és megigazító tulajdonsága azonban nem terjed odáig, hogy általa az örök üdvösségben és a legfőbb jóban részesülhessünk — tanítja a *teológus* Pósházi — hiábavaló Aristoteles tanítványainak és a patrisztika nagyjainak minden arra irányuló igyekezete, hogy bebizonyítsák Isten megismerésének lehetőségét *pusztán* a filozófia eszközeivel. A filozófia és a természetes ész bebizonyíthatja Isten létét vagy képes Isten tulajdonságainak szemléletére, de arról, hogy mi Isten lényege, mint

⁴ 1. Zoroaster. Nova, brevis, veraque de Universa Philosophia. 1593.
2. De divina humanaque Philosophia. 1591.

⁵ Theses Physicae de subjecto Philosophiae Naturalis. Marburg, 1618.

⁶ Philosophia Naturalis. Kézirat a kolozsvári ref. koll. könyvtárában. Ennek első könyve filozófiai bevezetés.

egy istenség és teljes Szentháromság, még csak nem is álmodik. Az örök üdvösséget nem éri el tehát sem Aristoteles, sem a többi pogány bölcselet, mert a keresztyén istenfogalom szemléletétől távol álltak. A legfőbb jó ismeretére pedig nem juthatunk el az ethika által, mert gonoszul tévelyegtek ennek kérdésében a filozófusok, amikor hol ebben, hol abban látták a legfőbb jó (eudaimonia) lényegét. (Intr. 6, 7. 1.) E kérdésben János apostol szavaival a Szentíráshoz utasít bennünket Pósházi, mint egyetlen, biztos és örök forráshoz.

A filozófia és az emberi ész nem válhatik a hitnek kútfejévé — tanítja tovább filozófusunk, éles kritikát gyakorolva az unitarizmus racionalista teológiája és filozófiája fölött. A hitvédő és vitázó *teológus* arca merül föl előttünk, egyéniségének fontos alkotó vonása, filozófiájának kerékkötője, amint döbhenve tapasztalja a racionalizmus egyre több tért hódítását a protestáns teológiában és filozófiában egyaránt.

A filozófia, mint tudományos készség (habitus), bizonyítás által nyeri hitelét: „scire enim est rem per causam cognoscere“, mondja Aristotelessel. (Intr. 10. 1.) Ebből következik, hogy a filozófia nem járhat a teológia útján, mert az nem bizonyításra, hanem a kijelentés dogmájára épít. A kijelentés, mint később látni fogjuk, filozófiai elv ugyan, de nem önmagában. A dogma és tekintély tisztelete nem olyan kizárólagos Pósházinál, mint ahogyan azt bírálói megjegyezték. Filozófusunk kettős arca ezen a ponton mind jobban és jobban kidomborodik: a *filozófus* és a *teológus* Pósházi tusázik egymással, hol egyik, hol másik javára téve engedményeket.

A közvélemény szavának nincs köze a filozófiához, mert az ingadozó és bizonytalan, míg a bölcselet biztos tudás. A hit nem mesterséges argumentumokon épül, míg a filozófia művelőinek kiokoskodott érveire támaszkodik. A kételkedés Pósházi szerint egyetlen a semmivel (Intr. 11. 1.); nem módszer és nem tudományos gondolkozás.

A filozófia nem egyszerű, hanem összetett készség; több egyszerű készség egybeszővődéséből származik. Egészéhez hozzájárul az értelem (intelligentia), mint a principiumok hordozója; a tudás (sciencia), mint az alapelvekből levezetett szabályok és eredmények rendszere; a bölcsesség (sapientia), mely nem egyéb, mint a különböző készségek összhangolója, mely mindent az igazságtól tesz függővé; a filozófáláshoz szükséges a belátás (prudentia) is, mely a tudományágak lelkének, a módszernek és rendnek tiszteltbentartására kötelez és végül a gyakorlat (ars), ami az életben igazít el. Mindeme készségek sohasem egyenként, hanem együttvéve alkotják a filozófiát. Pósházi tehát hangoztatja a módszer szükségességét és a filozófiai diszciplínák összhangját, ami kétségtelenül arra mutat, hogy filozófiai munkásságában rendszerességre törekedett.

2. *De Principio Philosophandi*. Az első alapelv meghatározásában, mint általában szinte minden alaptételében, Pósházi Aristotelesből indul ki, mondván, hogy alapelv az, amiből valami lesz, vagy megismerhető. (Arist. Metaph. V.1.) Szemügyre veendő tehát a *lét* vagy *megismerés* elve. A *lét* elve (princ. essendi) belsőleg

az anyag és forma által határozza meg valamely dolog lényegét, külsőleg pedig az okozó, kezdő vagy szerző és végok által (efficiens et finis). A megismerés elve az, amely által valamely dolog lényege megismerhető (princ. cognoscendi). Mindeme principiumok axiómák, önmaguknak okai és mindenki által azonnal megérthetők, bizonyosságukat mindenki szükségképen belátja. Prima principia-nak is nevezik őket. Vannak spekulatív és gyakorlati axiómák, pl. az ellentmondás elve, illetve az erkölcsre vonatkozó elvek. Számra nézve kevés principium van, de ami van, az erős és nélkülözhetetlen, szükségképeni. Az alapelvek közérthetők, tiszták és biztosak, hitelüket saját maguk által nyerik, nem támaszkodnak egyéb elvekre, mint a hipotézisek és posztulátumok. Szükséges, hogy a principiumok megegyezők (adequat) legyenek, hogy minden, a tudományban előforduló szabály és eredmény azokra visszavezethető legyen. Egyetemességük tehát nyilvánvaló. Ebből következik, hogy sem a természetes ész önmagában, sem az érzékek tanúsága, sem a Szentírás, sem Aristoteles könyvei, sem Cartesius Cogito-ja nem egyetemes filozófiai alapelv, mert egyenként nem tartalmazzák a teljes igazságot, amiből mindent levezetni lehetne, hanem csupán részeit hordozzák. A továbbiakban Pósházi részletesen kidolgozza ezirányú ellenvetéseit. A természetes ész önmagában nem filozófiai alapelv, mert az ember természetével együttjár a tévedés; Platon, Aristoteles, Cartesius csak részesei, de nem egyedüli letéteményesei az igazságnak. Az érzékek is gyakran tévednek, de nem szabad minden hitelüket megvonni, amint azt a skeptikusok tették, hiszen a Szentírás is gyakran utasít az érzékek tanúbizonyságához! A Szentírás önmagában nem lehet filozófiai principium, mert főcélja nem a filozófálás s mivel sok olyan dolog van, amiről a Szentírás nem nyilatkozik. Pusztán Aristoteles írásaira sem támaszkodhatunk, mivel azok nem egyebek emberi tanúbizonyságoknál; nem lehet az, hogy Aristotelessel együtt álljon vagy dőljön az egész filozófia. Keserűen fakad ki Pósházi a Stagirita mértéktelen imádata és tekintélye ellen, amely annyira elhomályosította a reformáció előtti bölcselek látását, hogy valósággal istenítették a pogány filozófust. Epés kritikában részesíti Burgersdics reformált bölcsészt is, Aristoteles egyik leghivebb bámulóját. A filozófia principiuma, mondja bölcseleink, tiszta, világos és igaz, Aristoteles filozófiája azonban nem mindig igaz, sok helyen érthetetlen (lásd Hermolaus Barbarust, aki az entelecheia értelmének kihámozására a sátánt hívta segítségül), észszerűtlen és ellentmondó. Ugyancsak lendületes páthosszal kél ki Descartes ellen is, azt vetvén szemére, hogy sarktétele nélkülözi az egyetemességet, a tisztaságot és az érthetőséget, amihez hozzájárul még az a hiba is, hogy más tételtől nyeri érvényét. Így megelőzi az az elv, hogy a nemlétezőnek nincsenek tulajdonságai, vagy az, hogy az ok megelőzi az okozatot. Kétkedni pedig abban, hogy léteünk, igen profán és szkeptikus gondolat, ami nem méltó eszes emberhez, aki komolyan akar filozófálni. — Ezekután tömören összefoglalja saját véleményét a filozófia elveiről: mindaz, ami megegyezik az érzékek, a tapasztalat, a megfigyelés és az indukciónál által támogatott természetes ésszel és a Szentírással, az igaz és

tárgya a filozófiai elmélkedésnek. Minden emberi megismerésnek tehát három forrása van: az érzékek, a természetes ész és az isteni és emberi tanúbizonyosság, itt is első helyen a Szentírás.

A filozófia elveiről vallott felfogásában Pósházi határozottan Comenius tanítványa: Aristotelesből indul, de tanát továbbfejleszti a keresztyén felfogás javára. Comenius talán kissé többet bíz az érzékekre, Pósházinál a Szentírás tanúbizonyossága erős dogma. Később látni fogjuk, hogy nem csak ebben áll Comenius hatása alatt.

3. *De Regulis Philosophandi.* Az értelem által kihámozott alapelvekből származnak azok a szabályok és eredmények, melyek a tudomány, a diszciplínák anyagát alkotják. Ezeknek elengedhetetlen tulajdonsága a *megcáfolhatatlanság*: hitelüket alapelveik bizonyossága adja. Amennyiben helyes tehát az érzékelés, helyesen ítél a természetes ész és a Szentírás és mások hiteles tanúbizonyossága nem mond ellent, annyiban létező és megismerhető az illető dolog. Hibás tehát a peripatetikusoknak az a tanítása, hogy a nap nem meleg, vagy Copernicus tana, hogy a föld mozog és a nap nyugszik, mert mindkettő ellenkezik minden filozófiai alapelvvvel. — Szükségképpen *egyetemes* érvényű és *egynemű* kell, hogy legyen minden szabály és eredmény, hogy ami igaz az egyik tudományban, az igaz legyen a másokban is, viszont semmi olyan ne kerüljön a filozófiába, ami nem filozófiai, a teológiába, ami nem teológiai vagy a fizikába, ami nem tiszta fizikai jelleggel bír. A tudományágaknak tehát nincs mit keresniök egymás határán belül, de bizonyos megfontolások folytán egymásra vannak utalva. Így közösek egyetemes alapelveik, közös céljuk van, mert mindnyájan az értelem, akarat és érzés tökéletesbbitésére törekszenek, valamint kifejlésükben egymás eredményeit tekintetbe veszik. Nem keveredhetnek azonban a filozófiai tudományok formái szempontból, sem tárgyukat, sem pedig sajátos, részleges céljukat tekintve.

A *módszer* tárgyában Pósházi főleg alaki kérdéseket tárgyal. Szerinte a módszer nem egyéb, mint bizonyos rend- és mérték-tartás a tudományágak anyagának tárgyalásánál, amely az emberi ész helyes belátásától (*prudencia*) veszi eredetét. Az értelemben tehát benne van a módszer iránti törekvés, a rend fellelésének képessége. Ez a rend Pósházinál külső formát ad; jelenti azt a keretet, amiben arányosan helyezkednek el a tudományágak; nincs szó organikus rendszerről, melyben egy központi eszme szervez szabályosan tagolt egységet. Mindenesetre dicséretreméltó és az újdonság színét magán viselő törekvése filozófusunknak, hogy a bölcséleti mű formájára olyan nagy súlyt helyez; ezt nem tanulhatta Aristotelestől, hiszen köztudomású, hogy a Stagirita tárgyalási módja meglehetősen rendszertelen, visszavisszatérő és szaggatott, szapora példákkal megtűzködve minden vonatkozásban, ami írásainak akadémiai előadás-voltát bizonyítja. Pósházi tehát int a *böbeszédűségtől* (*perissologia*), amit sok modern filozófusnak is meg kellene szívlelnie; kárhóztatja a *tautológiát*, ami összetéveszti az általánost a részlegessel, a *brachylogiát*, ami viszont szükséztávására és érthetlenségre vezet; az

aristiát, azaz az olyan módszert, amely által a tárgyalásnak se vége, se hossza; elkerülendő az *asymmetria* is, ami a kapcsolatok elvesztésével fenyeget és a *historesis*, ami a tárgyalási rendet felforgatja. Kétségtelenül Descartes be nem vallott, sőt tagadott hatását kell sejtenuünk abban, hogy Pósházi ilyen nagy gondot fordított az előadási módra.

A fejezet további részében Pósházi ismeretelméletét fejti ki.

Az ismerés nem az értelemtől függ, hanem magától a megismerendő tárgytól, melynek önmagában és tőlünk függetlenül léteznie kell. Erről a tárgyról az értelem az érzékek közvetítésével tudomást szerez és képet (idea) alkot róla. Ha ez a belső kép megegyezik a külső tárggyal, akkor az ismeret igaz; az igazság vonása tehát a dolog és az értelem megegyezésében rejlik. Két képről vagy példányról (idea seu exemplar) van szó: egyik a prototypus, az eredeti kép, tőlünk független valóság, a másik az ectypus, az értelembe áthelyezett kép, ami az értelem alkotása. Az ismeret végeredményben tehát képalkotás, melynek folyamatát igen szépen lehet szemlélni a műalkotás létrejöttében — mondja Pósházi. Minden művészi megnyilvánulás csak akkor igazi műalkotás, ha a mintául vett tárgyat a lehető legtökéletesebben utánozza. A művészet lényege tehát az utánzás. A világ Isten teremtménye, amelyben vannak nemes és kevésbé nemes dolgok, ami attól függ, hogy mi áll közelebb Isten lényegéhez, minden dolgok eszményéhez. A művész akkor felel meg igazán hivatásának, ha minél pontosabban és hívebben adja vissza a mintázott tárgyat, Isten teremtményeit, mert a szabad művészeteknek is alapelve az, hogy „ne fiat aberatio a vero“. (Intr. 50 l.) — Pósházi művészeti elveit Comenius közvetítésével szerezte,⁷ de mintául állhatott előtte a korabeli holland és német festészet és szobrászat, melynek ábrázolása a lehető legapróbb részletekig élethű és pontos igyekezett lenni.

Filozófusunk ismeretelmélete merőben ontológikus: való létet tulajdonít a külvilágnak, amelynek megismerését az érzékek közvetítésével az emberi értelem hajtja végre. Felfogásának eredetéhez nem fér kétség: Aristotelestől örökölt kritikai realizmus, melynek kidolgozásában ismét Comenius tétéleit használta föl.

4. *De Territorio Philosophandi*. A filozófia területéről értekezve, Pósházit ismét az az igyekezet vezeti, hogy megvédelmezze a metafizikát egyrészt, s másrészt, hogy biztosítsa az ethika helyét a filozófiai tudományok között. E célból hosszas polémiába bocsátkozik, melynek tárgya Amesius metafizika- és ethika-ellenes iratainak és *Medulla Theologica*-jának cáfolgatása. Általában egész filozófiai bevezetését áthatja az a törekvés, hogy valamiképen egyezsége juttassa a filozófiát és a teológiát. Amesius szerint minden, az életre vonatkozó dolog sokkal tökéletesebben megvan a teológiában, mint az ethikában, a politikában, vagy a jogtudományban, ezért ezek szükségtelenek. Pósházi meghajol Amesius tekintélye előtt, de mindenki számára fönntartja e kérdésben a szabad véleménynyilvánítást. Saját ellenvetésében abból indul ki, hogy minden, ami a természetes ész megismerési körébe esik, a

⁷ Nagy Oktatástan. Ford. Dezső Lajos. Sárospatak, 1896. XXI. fejezet. 153—161 l

filozófia tárgya. Isten megismerhető a természetes ész által, tehát szükségképen tárgyalandó a filozófiában. Szillogizmusának bizonyítását meg is magyarázza: Isten megismerése a természetes ész által három módon történhetik: először az okság elve alapján, amennyiben az okozatokon felfelé haladva elérünk az első okig, másodsor a tökéletesség elve alapján, mely szerint mindent, ami a dolgokban tökéletesnek mondható, az első oknak tulajdonítunk; harmadszor pedig az ellentmondás elve alapján, ami kizárja Isten lényegéből a tökéletlenséget.

Azzal a felfogással szemben, hogy a tudományok között reális szempontból, azaz matériájukat nézve nincs különbség, mert mindnyájának a lét és a létező a tárgya, Pósházi ellenvetése az, hogy formális szempontból kell különbséget tenni közöttük, amennyiben minden tudomány más és más szempontból nézi tárgyát, a létezőt. A teológia természetfölöttinek látja a létet, a filozófia természetinek stb.

Ugyanilyen megfontolásból választja el Pósházi a teológiától az etikát is.

5. *De Usu Philosophandi.* Bölcselőnk filozófiai bevezetőjének e fejezete készítette Erdélyi Jánost arra, hogy Pósházit teljesen skolasztikusnak ítélje. Valóban, a philosophia practica elnevezés akkor üti fel fejét, amikor a „tudomány méltóságának feledése“ a szellem méltóságának aláhanyatlását követi. Pósházinál a filozófia a teológiára nézve hasznos ugyan, de ez a beállítás nem egyéb, mint bizonyítása annak a ténynek, hogy a teológia mellett a filozófia is jól megfér, hogy nincs köztük ellenkezés. A filozófia nem anyagi, de szellemi haszonra vezet, ha szabad ezt a kifejezést használni, az emberi szellem teljes kifejlésére segít, melynek legteljesebb értéke a vallás, a hit. Hogy ezáltal a teológiának is hasznára van, az természetes. Ha fellebbentjük azt a „skolasztikus palástot“, Pósházinak e helyen kissé nehézkes és szegényes kifejezésmódját, ami Erdélyit Hrabanus Maurusra emlékezteti, aki minden tudományt a teológia szolgálatába állított, szemünkbe tűnik, hogy filozófusunk igyekezete egyáltalán nem arra irányul, hogy a fuldai kolostor bölcsének példájára a filozófia öncélúságát tagadja, hanem igen is arra, hogy önálló létét és érvényét kimutassa. Kritikát gyakorol azért éppen a skolasztikusok filozófiája fölött, mondván, hogy azok visszaéltek az emberi ész megismerő erejével és határával akkor, amikor a filozófia érveit teológiai misztériumok magyarázatára használták. Nem szabad tehát összehasonlítani a filozófiát a teológiával, amint azt a skolasztika bölcselői tették, akik Pál apostol leveleinek törzsébe beleoltották Aristoteles bölcséletének hajtásait.

6. *De Distributione Philosophiae.* A tudományágak rendszerezésében Pósházi némi önállóságra törekszik. Elveti a platonikus trichotomiát; nincs megelégedve a peripatetikusok dichotomiájával sem, mivel azok különválasztották a matematikát a fizikától. Szerinte a matematika a fizikának altudománya, mert a természeti dolgok mennyiségével foglalkozik, tehát a szám mindig valamely dologra vonatkozik. Megfigyelhettük, hogy Pósházi elvben ellensége a filozófiai dogmának, ha az csupán emberi tanubizonyoságtól nyeri hitelét, de kivitelben mégis ragaszkodik elődeihez,

különösen Aristoteleshez. A tudományrendszer kérdésében azonban sokkal szabadabb elvű, mert ahány filozófus van, szinte annyi féle képen osztályozzák a tudományokat. Aristoteles sem adott határozott tudományrendszert. Póсахázi tehát két csoportot állapít meg: van egy általános tudomány, a metafizika; a többi részleges, speciális. A metafizika általában a létről tájékoztat anélkül, hogy részletekbe hatolna. Ezt elvégzik a részleges tudományok: a természetfölötti tudomány, a pneumatologia, amely az anyagtalán létről, a lélekről tárgyal; a természeti tudomány, azaz a fizika összes ágaival (matematika, orvostudomány, anatómia, mechanika stb.), melynek tárgya az anyagi lét; az erkölcsi tudományok, azaz az etika, oekonomia, politika és jogtudomány s végül az eszközi tudományok, vagy művészetek, mint a nyelvtan, a poétika, retorika, dialektika stb.

Póсахázi Pneumatológiájának előszavában olvassuk, hogy filozófusunknak szándékában volt egész tudományrendszerét kidolgozni, azaz rendre közre adni mindama tudományágak anyagát, melyeket ő filozófiaiaknak nevez. Szándéka azonban csak részben ment teljesezésbe: metafizikáján és pneumatológiáján kívül csak természetfilozófiáját írta meg. Látjuk, hogy Póсахázi egybefoglalta a szellemtudományokat a természetiakkal és a művészetekkel: kora enciklopédikus törekvéseit követi s részt vállal abból a munkából, amit Comenius pansophiája kijelölt. Két gondolatvilág ütközőpontjában élt és működött: enciklopédiák megjelenése mindig nagy átalakulások jelzője s a módszer kérdése is akkor kerül előtérbe, amikor a gondolkodás fejlődése megköveteli a számadást. Póсахázi lelki alkatának összetevői híven érzékeltetik a kor forrongó eszmevilágát: *a protestáns teológus ortodoxiája küzd a haladó szellemű filozófus kritizáló és válogató hajlamával; jól látja, hogy más irányt vesz a gondolkodás fejlődése, új utakat keres, de nem mer végleg szakítani a hagyománnyal és dogmával. Ellenkező erők küzdelmében szilárd támaszpontokat igyekszik nyerni s azért fordul a készségek, adott alapelvek felé s nézi bizalmatlanul az új tanok apostolait. Széleskörű filozófiatörténeti tudása segíti abban, hogy kikeresse támadó és védekező fegyvereit; belgye a filozófia igazsága. Egymás ellen érveltetí Platont és Aristotelest, a peripatetikusokat és az egyházatyákat; elfordul a skolasztikától, megveti Duns Scotust és követőit, a stoikus és epicureus filozófia morálját a Szentírás keresztyén erkölcsiségével igyekszik leküzdeni; az érzelem eszközeivel küzd Descartes ellen, akinek kérlelhetetlen ellensége. Válogat Suarez, Keckermann, Ramus, Vives tételei között, szívesen használja Amesius, Maresius és Voetius műveit, de sohasem szegődik szolgálai utánzójává egyiknek sem. Hatalmas anyagát okosan osztályozza; nagy gondot fordít a formára, bár az nála inkább külsőséget, morfé-t, mint belső tartalmat meglehetősen egyéni és szabatos formába önti, stilusos érzékkel alakítja. Latinsága élvezetes és kifejezései sokszor szépek. Introductoriuma mindenestre érdekes és szemléltető terméke kora magyar filozófiai irodalmának.*

A m. kir. Ferencz József Tud. Egyetem Philosophiai Intézetéből.

MAKKAI ERNŐ.